

Recenzije i prikazi

Boško Pešić (ur.)

O slobodi

Hrvatsko filozofsko društvo,
Zagreb 2022.

Sloboda kao ideja, žudnja, imperativ stvaranja i djelovanja, poput osjećaja navodila je na pitanje, mišljenje i pisanje o svojoj pojavnosti. Kroz povijest, pojam slobode takvim navodom biva interpretiran i poiman, prateći razlikovnost društvenog ozračja, kulture i individualne egzistencije. Smještanje pojma slobode u kontekst, primjerice društvenog poretka ili djelovanja, otvara diskurse instanci ideje, odnosno pojma slobode kroz prava i zakone, no aspekt homogenosti slobode, dakle onog temeljnog pitanja srži ideje slobode, može se činiti neuhvatljivim. U današnjem dobu, kada je javni diskurs o *pravu-na* i *slobodi-za* pitanje svakodnevice, neizbježna je misao o slobodi čovjeka kao bića. Navedeno pitanje potaknulo je rasprave biološkog determinizma čovjeka s obzirom na razumijevanje slobode, poimanje slobode čovjeka kao pripadnika društva i građanina, slobodu zajednice ljudi te daljnja istraživanja aspekata ljudskog života spram specifično razumljenog pojma slobode. Potaknut navedenim pitanjima i pojavama, zbornik radova *O slobodi* pristupa slobodi kao pojmu, ideji i mogućnosti te pruža uvide u polove i pojavnosti slobode kroz povijest i razvoj ljudskog mišljenja.

Zbornik radova *O slobodi* započinje predgovorom Boška Pešića, glavnog urednika zbornika, koji u kratkim crtama predstavlja etimologiju pojma *sloboda*. Uz navedeno uvođenje u pojam slobode, urednik tematski prikazuje dvanaest radova koji svojim bavljenjem idejom, pojmom i poviješću slobode čine ovaj zbornik. Lino Veljak u radu »O povijesti pojma slobode« (str. 11–29) razmatra suvremeno pitanje slobode postavljeno kroz problem individualne slobode, a koje je mišljeno u odnosu prema biološko-genetskom

determinizmu i problemu slobodnog tržišta, odnosno privatnom vlasništvu kao ograničavajućoj pretpostavci slobode ljudskih bića. Analizi navedenog modernog pitanja slobode prethodi pregled razumijevanja slobode kroz povijest Zapada, prateći pojmovna određenja od grčko-rimskog do modernog poimanja. Razmatranjem Hegelova pojma slobode kroz logiku, filozofiju prirode i filozofiju duha, Igor Mikecin ističe ozbiljenje slobode kroz apsolutni duh na način filozofije. Naime, Mikecin u radu »Filozofija kao znanost slobode« (str. 29–54) analizira Hegelovo postavljanje filozofije kao znanosti, odnosno kao sistema, pri čemu sloboda nije samo predmet takve znanosti. Stoga, filozofija, kao znanost slobode, moment je ozbiljenja apsolutne ideje u apsolutnom duhu. Nadalje, Marijan Krivak u radu »Biopolitika i/vs sloboda. O dispozitivima i mogućnosti(i) zajednice danas s obzirom na pojmove *liberty* i *freedom*« (str. 55–62) predstavlja Espositovu »pozitivnu biopolitiku« i njegovo »dekonstruiranje dispozitiva civilizacije«, čime postavlja pitanje odnosa pojmovna *liberty* i *freedom*. Analizom etimologije navedena dva pojma, *liberty* se postavlja kao ograničavajuća pojavnost multipliciteta sloboda, čime se guši mogućnost istinske slobode koja se misli pod pojmom *freedom*, a time se ujedno otvara i pitanje: što još ostaje od slobode? Usporedbom Freudove i Gehlenove misli o odnosu čovjekove slobode i nagonске nužnosti, kao i mogućnosti čovjekove odgođene gratifikacije ostvarenja nagona, Martina Volarević u radu »Nesloboda slobode« (str. 63–83) razmatra odnos kulture, koja prividnim dopuštanjem i prihvaćanjem određenih nagona usmjerava pojedinca, kao i nagon kojeg pojedinac mora zatomiti. Nadalje, Volarević prikazuje problem »nezadovoljstva i neurotičnosti pojedinca« pred prevelikim zahtjevom kulture za subverzivanjem određenih nagona te načine na koje kultura izbjegava takav rezultat. Nakon toga slijedi rad »Estetika slobode« (str. 85–95) Boška Pešića, koji uzvišenost slobode razmatra na način djelovanja. Pešić oslobođenjem anticipira slobodu – kao što i djelo svojim oslobođenjem od represije

(npr. otporom od dogmi) biva razmotreno kao »estetika slobode«. U tom smislu, ideja i/ili pojam slobode traži slobodu kao iskustvo na način čovjekova otpora, odnosno otpora koji mišljenje sadrži u svojem temelju. Pešić na tome tragu razmatra i pojam »estetika slobode«, analizirajući potonju sintagmu te njezin idejno-etimološki značaj. Zatim Aleksandra Golubović radom »Lica i naličja slobode u odgoju« (str. 97–119) ispituje mogućnosti i načine pristupa pojmu slobode, kao i svijest o slobodi, u odgoju i odgojno-obrazovnim ustanovama. Golubović ističe mogućnosti osvještavanja slobode i moralnog djelovanja, a pritom naglašava kako se ovdje ne radi isključivo o transmisiji znanja, nego o poticanju na promišljanje i djelovanje, tj. mogućnost problema teoretskog moraliziranja »iz naslonjača«. Pedagoška refleksija pojma slobode time biva detaljno analizirana, a otvoren je i prostor za daljnje promišljanje pristupa svijesti o slobodi, kritičkom mišljenju i moralnosti – kao srži odgoja i obrazovanja. Potom slijedi rad »Sloboda i krivnja. Jaspersovo razumijevanje pojmova krivice i odgovornosti« (str. 121–145) Tomislava Žigmanova, u kojemu se tematizira Jaspersovo poimanje »duhovne situacije vremena«, odnosno situacije onog vremena koje je prožeto krivnjom društva, a koje se odnosi na nacionalsocijalističke ostavštine »velikih zala«. Žigmanov jaspersovski potkrijepljenom duhovnom situacijom ističe neminovnu ulogu odgovornosti prihvaćanja krivice koja reflektira »dotada zlom stvoreno dokidanje slobode« u svrhu »moralnog ozdravljenja« građana, a potkrijepljene stankom nelagodnom te konačnim suočavanjem s istinom. Damir Sekulić u rad »Egzistencijalnost slobode kod Jaspersa« (str. 145–163) također oslikava egzistencijalne »duhovne situacije«, kojima suprotstavlja Plessnerovu antropološku *condicio humanu*, pomoću kojih izražava primarno usmjerenje rada – bitno odnošenje ograničenja čovjekova fizičkog života s transcendencijom. Prema tome, u radu je sloboda ključan pojam koji potencijalno otvara čovjeka za ono božansko (tj. transcendenciju), što upućuje na Jaspersovo poimanje »filozofijske vjere«. Nadalje, Mislav Uzunić u radu »Sloboda i eksperiment. Problematika epistemičke slobode u vidu hermeneutike znanost« (str. 163–183) prikazuje, kako i sâm naslov sugerira, problematiku epistemičke slobode, čime autor ukazuje na potencijalna ograničenja znanstvenih teorija – primarno zbog predmnijevanja struktura znanstvenih istraživanja. Naime, Uzunić pitanje ograničenja slobode znanstvenih istraživanja uvrštava u hermeneutičku interpretaciju koja bi mogla razjasniti moguće granice istraživanja, a time i omogućiti znatniju »istraživačku slobodu«. Potom Goran Karđaš i Ivana Buljan radom

»Sloboda i problem djelovanja iz azijskih perspektiva – Buddha i Konfucije« (str. 183–213) unose azijske interpretacije, odnosno istočnjačku filozofiju u zborničko tematiziranje slobode, a naglasak stavljaju na Buddhinu i Konfucijevu misao. Osim što pronalaze zajedničke točke Buddhine i Konfucijeve misli, te ih misaono određuju kao *kompatibiliste*, Karđaš i Buljan ukazuju na opće azijske perspektive kojima se »pomiruju« kozmički determinizam i slobodna volja, na što upućuje i misao rada kako je »'čovjek' samo poseban slučaj onih 'globalnih' i uvjetujućih interakcija« (str. 211). »Filozofija ljubavi. Ljubav kao stvaralaštvo, sloboda u trajanju te izgradnja« (str. 213–233) rad je kojim Darija Rupčić Kelam tematizira fenomen ljubavi. Kako na jednom mjestu navodi Rupčić Kelam, pojam ljubavi »postao [je] nepravedno marginaliziran u suvremenom znanstvenom diskursu, uključujući i filozofiju« (str. 213). Na tome tragu, radom se »podsjeća« filozofijski diskurs na potonju tematiku, dok samo poimanje slobode, ističe Rupčić Kelam, uključuje »oslobađajući« moment ljubavi. Naposljetku, Iva Mršić Felbar zaključuje zbornik radom »Jesmo li slobodni umrijeti? Neki aspekti tematiziranja smrti i slobode u suvremenoj katoličkoj eshatologiji« (str. 233–253). U samom naslovu rada zamjetno je pitanje kojim autorica otvara eshatološko tematiziranje smrti potkrijepljeno Starim i Novim zavjetom te suvremenim eshatološkim diskursom. Smrt, kao obuhvatan dio ljudskog života, iskustveno se prikazuje kao izvjesna. Međutim, sloboda je bitan čimbenik zaključne teze promišljanja o smrtnosti, stoga Mršić Felbar uvodi slobodu kao mogućnost prihvaćanja smrti kao one »koja nas ima uništiti da bismo iznova bili stvoreni« (str. 252).

Dvanaest radova sadržanih u zborniku *O slobodi* pristupili su kompleksnoj temi slobode analizirajući je etimološki, povijesno-politički te inherentno ljudski – uz otvaranje pitanja razumijevanja pojma iz današnje perspektive. Suvišno je istaknuti suvremenost pitanja o slobodi, no nije nezanemarivo nanovo istaknuti implicitnu važnost govora o slobodi. Radovi mnogostruku pojavnost ideje slobode izlažu analizirajući različite instance i razumijevanja, a time i značenja pojma slobode za čovjeka. U tom smislu, zbornik svojim temama i zaključcima čitatelja inspirativno usmjerava na put ideje slobode. Sloboda se tako pojavljuje kroz mišljenje pozivajući na svijest, odnosno na ideju koja svoje djelo traži na početku mišljenja. Pisati o slobodi, dakle misliti o njoj, poziva na aktualnost, na bavljenje i djelovanje, a s takvom mišlju i ovaj zbornik nastavlja diskurs neotuđive ideje slobode.

Martina Ivanović